

ПАМІЖ УСХОДАМ І ЗАХАДАМ

1905– пач. 1920-х гг.

Залпы, якія прагучалі ў Пецярбургу 9 студзеня 1905 г., рэхам адгукнуліся і ў лясным заходнім закутку Імперыі. Пачалася першая руская рэвалюцыя. Дзесяцігоддзі пасля беларускія гісторыкі з ім-пэтам апісвалі падзеі 1905–07 гг., расказваючы аб забастоўках рабочых, барацьбе сялян супраць памешчыкаў, хваляваннях салдат. І вельмі рэдка пісалі аб з’яве, якая, не ўкладалася ў канцэпцыю рэвалюцыйнай гісторыі і якая, тым не менш, стала ці не самым прыкметным для Беларусі вынікам рэвалюцыі — аб масавым пераходзе праваслаўнага насельніцтва краю ў рыма-каталіцтва. Мы яшчэ паспеем зрабіць невялікі экскурс у гэты перыяд гісторыі Беларусі. Пакуль жа вернемся на берагі Нёмана, Ласосны і Чорнай Ганчы.

Напярэдадні рэвалюцыі у Сапоцкінскім краі не існавала ніякіх палітычных партый. Мелі свае арганізацыі яўрэі (Бунд і інш.), аднак трымаліся яны выключна асобна. У Горадні існавала невялікая ячэйка Польскай Партыі Сацыялістычнай (ППС), адной з першых у Расіі сацыял-дэмакратычных партыяў, якая, будучы рэвалюцыйнай па сваіх лозунгах, імкнулася таксама і да аднаўлення незалежнасці Польшчы. *ППСнікі*, як асобы надзвычай актыўныя, звярталі ўвагу і на вёскі, што знаходзіліся за Ласоснай. Браніслаў Шушкевіч, адзін з арганізатараў Гарадзенскай ячэйкі ППС, праз шмат гадоў успомніць: *“Ещё во второй половине 1904 г. гродненская организация завязала тесные контакты с дер. Лососно... С другой стороны от Лососно, в 1,5 километрах на север за Неманом, находилось небольшое рыбацкое селение Пышки. В нескольких километрах на запад от Пышек была расположена шляхетская околица Адамовичи, а рядом деревни: Мицкевичи, Наумовичи, Соловьи и др. Здесь и далее до м. Сопоткин живёт население, употребляющее между собой в повседневной жизни белорусский язык, а в городе на рынке и около костёла – польский. В большинстве своём это переведённые в православные униаты, из-за чего эта около 35-тысячная масса была в молчаливой оппозиции к церкви и правительству. И считали (вылучана аўтарамі) себя полякамі. Вообще всё это население было прекрасным материалом для агитации и антироссийской пропаганды...*

Организация имела большое количество брошюр, переведённых на белорусский язык Миневской... Попытки распространения их среди католического и основной массы униатского населения, употреблявшего в домашних условиях белорусский язык, натолкнулись на решительное неприятие по двум причинам: были изданы на белорусском и, кроме того, набраны русским шрифтом. Хотели же литературы польской”⁸⁵. Як бачым, гісторыя падрыхтавала новы здзіўны парадокс. Дзеячы рэвалюцыйнай марксіскай партыі збіраліся выкарыстаць рэлігійныя праблемы, што, у пэўны момант, павінна было аб’яднаць іх з ксяндзамі. Хутка такая магчымасць надарылася.

3 лета 1889 г. на ўсе пасады ў па-уніяцкіх гмінах Аўгустоўскага павета маглі выбірацца толькі асобы “рускага” паходжання, г. зн. праваслаўныя. Каталікам, і памешчыкам і простым сялянам, займаць пасады суддзяў, войтаў, лаўнікаў і інш. было забаронена. І вось у сакавіку 1905 г. амаль ва ўсіх усходніх гмінах павета — Валавічоўскай, Петрапаўлаўскай (Ліпскай), Бялянскай і інш., на гэтыя пасады былі выбраныя каталікі. Суддзёю быў выбраны памешчык са Свяцка Пётр Гурскі, перадавая, і вельмі вядомая ў той час у Аўгустоўскім павеце асоба, якога царскія чыноўнікі называлі “руководителем польской партии в уезде”⁸⁶.

Людзі, узбуджаныя слухамі аб палёгках у рэлігійным жыцці, ціха перагаварваліся. Сувалкаўскі губернатар, баючыся за жыццё манахак з Тэаліна, паслаў у Сапоцкін палову эскадрона драгунаў, а ў Ліпск — пяцьдзесят казакаў. Ваколіцы затаіліся ў чаканні.

Выбух адбыўся 17 красавіка (30 красавіка па новаму стылю), аkurat напярэдадні каталіцкага Вялікдня. Імператар Мікалай II падпісаў указ, які ўвайшоў у гісторыю як указ “аб свабодзе веравызнання”, або аб “рэлігійнай талеранцыі”. Праваслаўе заставалася пануючай у Імперыі рэлігіяй, аднак кожны чалавек цяпер свабодна мог пакінуць праваслаўе і прыняць любую іншую рэлігію, не баючыся, што за гэта яго адправяць у Сібір. Аб тым, што пачалося ў Сапоцкінскім краі, дамо слова расказаць сувалкаўскаму губернатару Стрэмавухаву: “Указ 17 (30) апреля в общей массе населения не вызвал чувств благодарности, более удовлетворённым оказалось римско-католическое духовенство, не скрывающее по этому поводу своей радости; что же касается поуниатских гмин Августовского уезда, то этот указ, составляющий поворотную

эпоху в жизни бывших униатов, пока создал там самое тревожное настроение, граничащее со смутой. Упорствующие униаты устремились поголовно в костёлы и спешат записаться католиками в специальных книгах, заведённых ксендзами по распоряжению епархиального начальства.

И ксендзы явно и тайно привлекают униатов в католичество. Колеблющиеся в своих религиозных убеждениях следуют примеру упорствующих, а что касается исполнявших обряды православной церкви, то к ним будто вследствие влияния ксендзов и подпольной агитации тайного общества покровительства униатов, применяются застраивания, угрозы и всякий соблазн. Был уже один случай обнаружения воззвания этого тайного общества, между прочим напечатанного в №4 закордонного издания “Polak” за сей год. По заявлению православных священников их прихожане из униатов, не находя ни у кого поддержки и защиты, со слезами на глазах и горечью в сердце идут в костёлы, укоряя священников в том, что они ещё недавно отрицали возможность для униатов свободного перехода в католичество, а теперь это стало фактом, почему следует ожидать, что скоро оправдаются слова ксендзов и упорствующих униатов о том, что недолго ждать того времени, когда здесь будет Польша и все должны быть поляками, а церкви будут обращены в костёлы. Православные священники находятся в смятении, опускают руки и взывают о защите православной веры от посягательств латинян. Судя по их словам, многолетние труды по укреплению в поуниатских гминах православной веры и русской народности следует считать погибшими, если не будут приняты немедленные особые меры к их охранению”⁸⁷.

Уцёкі сялянства з праваслаўных цэркваў нагадвалі Зыход яўрэяў з Егіпта. Панікавалі і людзі, і праваслаўныя святары, і ўлады. Першыя, бо хацелі хутчэй паспець перайсці ў каталіцтва, другія, бо страчвалі пад нагамі глебу, трэція, бо сітуацыя яўна выйшла з-пад кантроля. Як звычайна, найбольш падрыхтаванымі аказаліся каталіцкія ксяндзы, да якіх натоўпамі паваліў народ. Афіцыйны друк пісаў: “Ныне с 17 апреля обстоятельства изменились в неблагоприятном отношении для православия. В настоящее время привлекает в ограду святой православной церкви упорствующих представляется весьма трудным”⁸⁸.

Адзіным сродкам не трапіць у гэтую “ограду” было як мага хутчэйшае прыняцце каталіцтва, бо ніхто не даваў гарантыі, што заўтра не выйдзе новы ўказ, які зробіць усё па-старому. Каталіцтва прымалі цэлымі вёскамі, намагаючыся як мага хутчэй забыцца аб сваім праваслаўным мінулым і гэтым сцвердзіць сваю прыналежнасць да каталіцкага касцёлу і польскага народу. На ускрайку Ласосны мясцовыя жыхары нават узвялі знак-памятку з надпісам “Na pamiątkę tolerancji religijnej 1905 roku”, які сведчыць, наколькі эпахальнай для жыхароў Сапоцкіншчыны стала дата 17 красавіка 1905 г.

Праваслаўнае духавенства неяк спрабавала выратаваць становішча. 16 чэрвеня быў праведзены крыжовы ход з Краснастоцкага манастыра ў Тэалін. Удзельнікі ходу прайшлі праз Ліпск, Рыгалаўку і Галынку, дзе хоць неяк спрабавалі падняць па духу апошніх, хто застаўся верным праваслаўю⁸⁹. Гэта была дзіўная працэсія. Пад харугвамі

з выявамі аднолькава шанаваных і праваслаўнымі і каталікамі віленскіх пакутнікаў і краснастоцкай Божай Маці ішлі каля трохсот чалавек. Ішлі, не ведаючы яшчэ, што справа іх ужо прайграная назаўсёды і што ніякая іх малітва не заменіць бізуна расійскага жандара, які трыццаць гадоў “умацоўваў” на гэтых землях праваслаўе і тым самым выхоўваў у жыхароў навакольных вёсак нянавісць да веры сваіх продкаў. Людзі ж, акрылёныя першай перамогай, усё больш схіляліся да тэзісу, што “руская улада пойдзе, а польская вера застанецца” і нават хутка паспрабавалі насамрэч усталяваць Польшчу.

Мы ўжо пісалі аб тым, што ў сакавіку 1905 г. ўсе значныя ніжэйшыя чыноўнічыя пасады былі занятыя каталікамі. Улады маўчалі, хаця і маглі прызнаць выбары незаконнымі. І вось у пачатку лістапада 1905 г. солтыс Балянскай гміны заявіў, што не можа сабраць падаткі, паколькі насельніцтва плаціць іх не хоча. А далей пачалася эпідэмія непадпарадкавання. 30 снежня на сходзе Лабненскай

*Знак-памятка каля вёскі Ласосна ў памяць аб падзеях 1905 г.
Малюнак Дз. Люціка*

гміны солтысы заявілі, што патрабуюць пераводу школы і ўсяго справаводства на польскую мову і здаюць свае знакі адрознення. 2 студзеня 1906 г. у Ліпску сходчыкі таксама запатрабавалі польскай мовы ў школе, адмовіліся выпісваць афіцыйную прэсу і аплочваць прабыванне ў мястэчку жандармскага ўнтэр-афіцэра. Праз два дні тое самае адбылося і ў Галынцы⁹⁰. Усё гэта адбывалася паралельна з актыўнай дзейнасцю на мясцовых вёсках сяброў Гарадзенскай арганізацыі ППС, якія на Дзяды 1905 г. перад касцёлам у Адамавічах зладзілі сапраўды мітынг з вынасам чырвонага сцяга і у студзені 1906 г. абрабавалі дзяржаўную вінную лаўку у Ласосне, забраўшы адтуль 180 рублёў і пакінуўшы адпаведнае тлумачэнне жандармам.

Цікава адзначыць і той факт, што “пэпээнікі” спачатку разважылі, што мясцовым сялянам, паколькі тыя ў штодзённым жыцці гавораць па-беларуску, больш даспадобы будзе літаратура на роднай мове. Іх здзіўленне было вялікім, калі людзі катэгарычна адмовіліся чытаць беларускія брашуры, запатрабаваўшы польскіх выданняў. Браніслаў Шушкевіч успамінае, што сапоцкінцы адказвалі на сцверджанні царскіх чыноўнікаў аб іх беларускасці жалезным аргументам: “Тое, што мы гаворым па-беларуску, не значыць, што мы беларусы, бо ж і Гарадзенскі губернатар са сваймі роднымі дома гаворыць па-французску, а гэта не значыць, што ён француз”⁹¹.

Спробу “усталяваць Польшчу” улады падавілі даволі рашуча. У Лабненскай, Галынскай і Петрапаўлаўскай (Ліпскай) гмінах было арыштавана і прысуджана да трохмесячнага арышту 18 чалавек. Гэта былі браты Дамброўскія, Браніслаў і Станіслаў Адамовічы з Адамавічаў, Адам Пралейка з Баяраў, Міхал Экстэровіч і Міхал Катоўскі з Гінавічаў, Антон Дворак і Грыгор Бужынскі з Рацічаў, Ян Данішэўскі з Пралейкаў, К. Бенюта з Бартнікаў. Большасці з іх было каля 60 гадоў, а Міхал Экстэровіч меў нават 80. Трыццаць гадоў таму гэта былі ўжо абсалютна дарослыя людзі, якія выдатна памяталі гвалт, учынены над іх верай. Цяпер яны ізноў апынуліся ў засценку, але ўжо былі абсалютна ўпэўненыя, што іх перамога будзе хуткай⁹².

Асаблівую ролю ў “навяртанні” былых уніятаў у каталіцтва было наканавана адыграць маладому тады селіванавецкаму ксяндзу літоўскага паходжання Пію Андзюлісу. Праз трыццаць з нечым гадоў Пій Андзюліс успамінаў, што царскі маніфест выклікаў сярод мясцовага сялянства агромністы ўздых. Разам з П. Гурскім ён пачаў рабіць

захады па аднаўленню парафіі ў Тэаліне, хрысціў у каталіцтва прываслаўных з Сапоцкіна і Балі. Самае цікавае, што Андзюліс пісаў пра былых уніятаў як пра беларусаў, нават не ставячы пад сумніў іх этнічнае паходжанне. Андзюліс прыгадваў некалькі цікавых фактаў са сваёй працы ў 1905 г. Напрыклад, улетку 1905 г. ён арганізаваў крыжовы ход з Селіванаўцаў у Адамавічы, у якім прыняло ўдзел каля 10 000 чалавек. Калі маса народу праходзіла праз Балю, мясцовы бацюшка, думаючы, што гэта ідуць забіраць у яго царкву, схаваўся ў званніцы. Хутка ксяндз Пія выклікалі на сустрэчу да сувалкаўскага губернатара Стрэмавухава, які дамогся яго пераводу за межы краю⁹³.

У 1905–1909 гг. ва ўсім Царстве Польскім каталіцтва прыняло 230 тысячаў былых прываслаўных. Дарэчы, важную ролю гэтыя адносна нядаўнія падзеі адыгралі ў фармаванні канфесійнай карты і Беларусі таксама. Сучасныя беларускія даследчыкі амаль не звяртаюць увагі на той факт, як рэзка павялічылася лічба каталікоў на беларускіх землях у гэты час. Аднак яшчэ ў 1920–1930 гг. ксяндз Адам Станкевіч, што быў відавочцам падзеяў 1905–1914 гг., пісаў: “Урэшце, калі наступіла сякая-такая свабода сумлення ў 1905 г., многія масава з Прываслаўя пераходзілі ў лацінскае Каталіцтва. Былі гэта тыя Беларусы, быўшыя ўніаты, якім дзеля тых ці іншых прычынаў раней перайсці ў Каталіцтва не ўдалося. І цяпер пераход гэты быў значны, масавы. <...> Вось гэтакім чынам паявіліся ў Беларусі Беларусы каталікі лацінкі. Гэта, як бачым, тыя-ж Беларусы, продкі якіх належалі да абраду ўсходняга: сьпярыша ўсходня-каталіцкага, а пасля прываслаўнага”⁹⁴. Прыводзіў Адам Станкевіч і канкрэтную лічбу росту колькасці каталіцкага насельніцтва на беларускіх землях у 1905–1909 гг.: 232 705 душаў⁹⁵. Колькасць прываслаўных імкліва скарачалася, а ўлады маглі толькі строга сачыць за выкананнем усіх неабходных фармальнасцяў пры пераходзе ў іншую веру. Так вясной 1912 г. вікарый рыма-каталіцкага касцёла ў Ліпску Юзэф Монтвіл ахрысціў дачку бацькоў, што перайшлі з прываслаўя ў каталіцтва, але не паспелі гэта адпаведна аформіць. За гэта 27-гадовы Юзэф быў пазбаўлены пасады вікарыя ў Ліпску і права займаць пасады ў парафіях на тэрыторыі Расійскай Імперыі. Няшчасны ксяндз вымушаны быў пакінуць Радзіму, шлях яго ляжаў у Амерыку. Але бяда, як вядома, адна ня ходзіць і воляй Божай ксяндз апынуўся на легендарным цяпер “Тытаніку”. Нежывога Юзэфа Монтвіла знайшлі

толькі праз некалькі гадзінаў пасля таго, як лайнер патануў. Цэла ксяндза прывезлі ў Вільню, дзе з усімі ўрачыстасцямі пахавалі⁹⁶.

Перад пачаткам першай Сусветнай вайны праваслаўныя парафіі ў Сапоцкінскім краі яшчэ існавалі, хаця колькасць прыхаджанаў была ўжо зусім мізэрнай. У 1908 г. урад быў вымушаны ліквідаваць два праваслаўныя прыходы ў Ліпску і Перстуні: першы быў далучаны да прыходу ў Рыгалаўцы, другі да Тэаліна. У сваю чаргу, ў Ліпску і Сапоцкіне былі адноўлены каталіцкія парафіі. У Ліпску пачалося будаўніцтва агромністага неагатычнага касцёла. У 1907 г. з парафіі ў Тэаліне была вылучана каталіцкая парафія ў Мікашоўцы над Аўгустоўскім каналам. Хутка і там быў пабудаваны невялікі драўляны касцёл Св. Марыі Магдалены, цікава аздоблены шматлікімі рагамі разнастайнай дзікай жывёлы, а таксама абразом Маці Божай Чан-

стахоўскай і алтаром Маці Божай Барунскай⁹⁷. Паводле звестак на 1913 г., у гмінах Баля-Велькая, Галынка, Валавічоўцы, Лабна і Ліпск (гэта амаль усе гміны, куды ўваходзілі вёскі Сапоцкінскага краю, няма толькі дадзеных па гміне Кур'янка), было ўсяго 1439 праваслаўных⁹⁸. Паводле афіцыйных звестак расійскага ўраду за перыяд 1905–1913 гг., у каталіцтва з праваслаўя ў Аўгустоўскім павеце Сувалцкай губерні перайшло 16 012 чалавек⁹⁹. Даходзіла нават да таго, што разам з верай людзі мянялі і імёны. Так у метрыцы жыхара вёскі Калбаскі Бараноўскага запісана, што ён быў ахрышчаны ў 1893 годзе ў Балянскай царкве пад імем Барыс, а ўжо ў дакументах 1920-х гг. фігуруе як рыма-каталік Браніслаў. Гледзячы па ўсім такія выпадкі не былі рэдкімі. Гэта было амаль усё праваслаўнае насельніцтва Сапоцкіншчыны. Дакументацыя Балянскай

*Магіла Брыгіды Янчылік
у Зарачанцы (Балі).
Жанчына нарадзілася
ў 1873 г., таму атрымала
ўніяцкае імя, памерла
ва ўзросце трыццаці
гадоў яшчэ праваслаўнай,
так і не паспеўшы
перайсці ў каталіцтва*

Вайсковы парад ў Сапоцкіне, 1915 г.

Свята-Прэображэнскай царквы за 1912–1915 гг., што захавалася ў Нацыянальным гістарычным архіве Рэспублікі Беларусь у Горадні, дае нам магчымасць прасачыць апошнія гады існавання праваслаўных прыходаў Сапоцкіншчыны. Да 1912 г. пераход асноўнай масы праваслаўных ў каталіцтва ў Балянскім прыходзе ўжо завершыўся, таму з ліпеня 1912 да ліпеня 1914 гг. у каталіцтва перайшоў усяго 21 дарослы чалавек¹⁰⁰. Гэта былі жыхары вёсак Баля, Баля-Сольная, Васарабы, Калбаскі і інш. (Прозвішчы некаторых перайшоўшых — Маркарчык, Гузевіч, Бойша, Пушкевіч, Максімік). Кожнага з іх баццошка запрашаў на размову, падчас якой намаўляў не пакідаць праваслаўя, аднак “пастырскіе увещеванія” (так называлася гэтая размова) заўсёды заканчваліся безвынікова. Тым не менш, у Балянскім прыходзе існавала невялікая суполка сялянаў, якая ўпарта трымалася праваслаўя, хаця і знаходзілася ў абсалютнай меншасці да ўсяго астатняга насельніцтва. Так, у спісах братчыкаў Балянскай царквы ў 1913 г. налічвалася 35 чалавек¹⁰¹. Царкоўнае брацтва было заснавана тут яшчэ ў 1894 г. з мэтай актывізаваць удзел простых прыхажанаў у рэлігійным жыцці і мела, гледзячы па ўсім, даволі моцныя пазіцыі¹⁰². Аднак праваслаўнае духавенства, замест таго, каб прыстасавацца да існаваўшай сітуацыі шляхам як мага большага збліжэння з народам, працягвала “карміць” сваіх прыхажанаў рознымі афіцыйнымі мерапрыемствамі, накіраванымі на святкаванне 300-годдзя сям’і Раманавых або збора грошаў на помнік Пятру Стальпіну. Можна меркаваць, падобная сітуацыя была і ў іншых прыходах Сапоцкіншчыны. З пачаткам Першай Сусветнай вайны і набліжэннем немцаў да Го-

радні ў пачатку лютага 1915 г. святар кінуў царкву і падаўся ў бежанства, тое самае зрабіла большасць праваслаўных святароў. Толькі ў Сапоцкіне да 1918 г. жыў святар Юстын, які, пасля таго, як немцы перадалі ўладу палякам, таксама з'ехаў¹⁰³. Так на пачатку 1915 г. скончылася 390-гадовая гісторыя Балянскага праваслаўнага прыходу. У 1927 г. Баля стала цэнтрам каталіцкай парафіі і змяніла назву з Баля-Царкоўная на Баля-Касцельная.

Летам 1914 г. пачалася Першая Сусветная вайна. Сапоцкіншчына амаль адразу адчула на сабе цяжар ваенных дзеянняў — мяжа з Германскай Імперыяй праходзіла ўсяго ў некалькіх дзясятках кіламетраў ад Сапоцкіна. Увосені пачалася эвакуацыя дзяржаўных устаноў, у тым ліку на загад ваенных уладаў “ввиду угрожаемого положения” ў Горадню быў эвакуаваны жаночы манастыр у Тэаліне. У самым пачатку 1915 г. немцы, акружыўшы ў аўгустоўскіх лясах вялікую колькасць рускіх войскаў, захапілі Сапоцкін і нават падышлі да перадавых умацаванняў Гарадзенскай крэпасці, якія знаходзіліся крыху на поўдзень ад Балі і Лабна. Ужо тады амаль усё праваслаўнае святарства пакінула Сапоцкіншчыну, каб ніколі больш туды не вярнуцца. Для невялікай колькасці вернікаў, што засталіся вернымі праваслаўю, такі ўчынак быў роўназначны здрадзе. Аднак права-

Нямецкія жаўнеры. Сапоцкін, 1915 г.

слаўныя святары, у адрозненне ад каталіцкіх, занадта моцна звязвалі сваю дзейнасць з існаваннем магутнай дзяржаўнай падтрымкі і ў цяжкі момант аказаліся няздольнымі дзейнічаць самастойна.

У перыяд нямецкай акупацыі (лета 1915 – вясна 1919 гг.) працягвалася развіццё каталіцкага рэлігійнага жыцця. Немцы фактычна прызнавалі ў мясцовых жыхарах палякаў, аднак адносіліся да іх з недаверам, бо менавіта ў гэты час мясцовыя жыхары пачалі прымаць даволі актыўны ўдзел у розных польскіх вайсковых арганізацыях. Менавіта ў 1916–1919 гг. былія уніяцкія, а пасля праваслаўныя цэрквы Сапоцкіншчыны ўпершыню расчынілі свае дзверы як рыма-каталіцкія касцёлы.

Аднак нават і ў Сапоцкінскім краі, дзе, здавалася б, польская нацыянальная свядомасць перамагла канчаткова, у гады Першай Сусветнай вайны прагучаў голас людзей, якія адчулі сябе беларусамі. Увосені 1917 г., дзякуючы намаганням настаўніка Станіслава Ляховіча (апроч імя, нам пакуль нічога не вядома пра гэтага чалавека), былі адкрытыя тры беларускія школы, адна ў Аўгустове і дзве ў вёсцы Кабчаны (мабыць, Капчаны). Як працавалі школы, чые кніжкі чыталі там і калі яны былі зачыненыя — не ведаем, аднак сам факт іх існавання выключны, тым больш, што ніхто не прымушаў бацькоў пасылаць туды сваіх дзяцей і тэя наведвалі школу з задавальненнем¹⁰⁴. У самым пачатку 1919 г. Антон Луцкевіч з недалёкай Горадні ад імя Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі даслаў польскаму Ураду пратэст супраць неправамернага далучэння Аўгустоўшчыны да Польшчы, але палякі хутка занялі і саму Горадню¹⁰⁵.

Тым не менш, беларускія галасы на Сапоцкіншчыне былі чуцныя яшчэ на працягу некалькіх гадоў. У пачатку чэрвеня 1920 г. віленская беларуская каталіцкая газета “Крыніца” надрукавала ліст з Ліпска, у якім нейкі Тарас расказваў пра беднасць знішчанага вайной мястэчка, пісаў аб цемнаце і неадукаванасці яго жыхароў, прызнаваўся ў іх беларускасці¹⁰⁶. Літаральна на тыдзень раней тая ж “Крыніца” змясціла яшчэ адзін ліст, з Адамавічаў. Прывядзем яго цалкам.

Вёска Адамовічы, Аўгустоўскага пав. Парафія наша і вёска чыста беларуская, як наагул ваколіцы Горадні. Заўсёды і паўсюды Беларусы — гэта бытцам забыты Богам і людзмі народ, асабліва-ж гэта трэба сказаць аб нашым куце. Віленшчына і Горадзеншчына,

Нямецкія жсаўнеры. Сапоцкін, 1915 г.

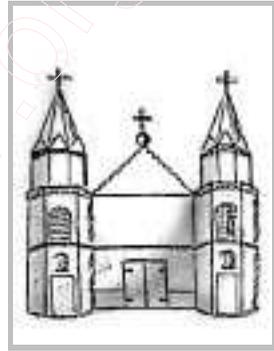
ня кажучы ўжо нічога аб Меничыне, былі заўсёды ў дужа лепшым палажэнні. У 1918 г. у Аўгустове была беларуская школа і мела маладога і спраўнага вучыцеля. Ездзіў ён зімою 1918 г. у Вільню на Беларускаю Конферэнцыю. Шмат у чом немцы перашкаджалі яму пашырыць працу на беларускай ніве. У адомовіцкай парафіі имат ёсць даўнейшых уніятаў, якія многа зажылі ўсялякага здэку падчас касавання Уніі на Падлясю. Ня так далёкія часы, калі перад указам 1905 г. даўнейшыя уніяты з аколiц Адамовіч ночаю цішком ішлі да Гарадны і тутака спавядаліся ў Фары. Днём было баязно ураднікаў і жандармаў. Біскуп наш Карась жыве цяпер у Пуньску, аднак зносіны з ім у ваенны час вельмі трудныя. Ксяндзоў беларусаў у блізкіх ваколіцах німа, бо кс. праф. Бэто ў Ломжы¹⁰⁷, а кс. Тшаско ў Закапаным лечыцца. Сярод маладых ксяндзоў ёсць больш беларусаў, дык і адраджэнне беларусаў у Аўгустоўшчыне і Сейненічыне пойдзе хутчэй уперад. Трэба работнікаў! Хай Вільня і Менск не забываюцца аб сваіх братоx.

Упорысты ¹⁰⁸

Крык душы самотнага беларуса з Адамавічаў патрабуе грунтоўнага аналізу. У гэтым лісце мы знаходзім і кароткі расказ

аб мясцовай гісторыі, дзе самай важнай падзеяй з'яўляецца Указ 27 красавіка 1905 г., і спецыфічнае разуменне геаграфічнага становішча краю (хоць з Адамавіч і бачныя вежы Гарадзенскіх касцёлаў, аднак Упорысты піша, што край гэты — Аўгустоўшчына) і расповяд аб нараджэнні беларускай свядомасці. Расказваецца пра беларускага настаўніка (Станіслава Ляховіча?) і пра ксяндзоў, якія працавалі на беларускай ніве. Прозвішчаў Карась і Тшаско няма ў даведніках прысвечаных беларускім рэлігійным дзеям, але след аднаго з іх знайсці-такі ўдалося. У рукапісных фондах бібліятэкі Акадэміі Навук Беларусі захоўваецца паштоўка ксяндза Яна Тшаско ў рэдакцыю беларускай газеты “Наша Ніва”, датаваная ліпенем 1912 г. У паштоўцы ксёндз абяцае ліквідаваць запазычанасці перад газетай і просіць выслалаць газету ў Аўстрыю на яго новы адрас, а не на стары адрас, які гучыць: Тэалін, пошта Сапоцкін Сувалкаўскай губерні¹⁰⁹. Ксёндз з Тэаліна чытаў “Нашу Ніву”, канешне, не адзін і, зразумела, устаўляў беларускія ноткі ў свае казанні. Той факт, што памяць аб ім не сцёрлася і праз восем гадоў, паказвае, якім вялікім быў уплыў Яна Тшаско на простых сапоцкінцаў. Бачна, што і польскасць мясцовых людзей чэрпала свае сілы выключна ў польскасці каталіцкага касцёла. Нават самая слабая беларушчына, што гучала з-за алтара, выклікала станоўчую рэакцыю народа. Гэтую тэзу даказваюць падзеі наступных гадоў, калі беларускія ксяндзы, з'явіўшыся ў, здавалася б, дашчэнтну паланізаваных мястэчках, некалькімі казаннямі на роднай мове разбуралі ўсю іх польскасць (самы ярскavy тут прыклад — праца ксяндза Вінцэнта Гадлеўскага ў Жодзішках на Ашмяншчыне). Менавіта таму беларускі ксёндз ужо ў 1920-х гг. разглядаўся ўладамі як адна з найбольш небяспечных для польскай дзяржаўнасці асобаў на землях Заходняй Беларусі.

Восенню 1921 г. польскія ўлады арганізавалі перапіс, паводле вынікаў якога мы можам прасачыць вынік 125 папярэдніх гадоў гісторыі Сапоцкінскага краю. Колькасць беларусаў у цэлым па паве-

*Драўляны касцёл
Св. Марыі Магдалены
у Мікашоўцы
(пасля 1907 г.)*

це склала ў 1921 г. ўсяго 92 чалавекі з агульнай колькасці 62 384 жыхароў, што ў 288 разоў (!) менш, чым у 1897 г.¹¹⁰. У пяці ўсходніх гмінах, пры якія пісаў А.Закрэўскі, беларусаў стала толькі 51 чалавек, што агулам ў 475 разоў (!) менш, чым ў 1913 г.¹¹¹. Пры тым 47 з іх запісаліся беларусамі ў гміне Лабна. У гміне Кур’янка, апошняй беларускай гміне Аўгустоўскага павета, жыло 7 беларусаў, яшчэ 8 у Аўгустове. Варта адзначыць, што нават апошнія праваслаўныя усходняй часткі Аўгустоўскага павета, а іх было ва усходніх гмінах у 1921 г. яшчэ амаль 500 чалавек, у асноўнай масе падалі сябе палякамі. У сваю чаргу ў гмінах Кур’янка і Баля-Велькая з’явіліся каталікі, якія ўсвядомілі сябе беларусамі. Такіх, праўда, было толькі некалькі чалавек. Найбольш трымаліся праваслаўя жыхары вёсак Капчаны (125 чалавек), Ракавічы (83 чалавекі), Баля-Касцельная (59 чалавек) і Лабна.

Можна было б патлумачыць такое татальнае скарачэнне колькасці беларусаў у Аўгустоўскім павеце бежанствам лета 1915 г., аднак, як сведчыць перапіс 1921 г., колькасць насельніцтва ў гмінах Петрапаўлаўск, Валавічоўцы, Баля Вялікая, Галынка і Лабна склала прыкладна 21 тыс. чалавек, што ўсяго на 7 тыс. (24%) менш, чым у 1913 г.¹¹². Гэтыя лічбы не ідуць ні ў якое параўнанне з прыведзенымі намі вышэй фактамі. Як бачым, амаль поўнае “знікненне” беларусаў у Аўгустоўскім павеце ў пачатку 1920-х гг. можна патлумачыць толькі іх свядомым прылічэннем сябе да польскага этнасу.

Дарэчы, менавіта ў гады Першай Сусветнай вайны з’явілася праца, дзе польскі даследчык Ул. Вакар упершыню з пазіцыяў афіцыйнай навукі сцвердзіў, што былыя уніяты Сапоцкінскага краю насамрэч з’яўляюцца палякамі: “Расійская навукa і статыстыка залічвае пэўную частку яго [Аўгустоўскага павета — *аўтары*] насельніцтва да беларусаў, для чаго падставаў недастаткова не ў меншай ступені, чым для прызнання Падляшша і Холмшчыны русінскімі землямі. Сапраўды, пэўная колькасць гмінаў Аўгустоўскага павета засялялі ўніяты, якія былі пераведзеныя ў праваслаўе, цалкам... не прызналі яго сваёй верай і ўсе перайшлі ў каталіцтва пасля талеранцыйнага акта”¹¹³. Вакар такім чынам падводзіў грунт пад тэорыю аб тым, што веравызнанне вызначае нацыянальную свядомасць. Тады, дзевяноста гадоў таму, гэта было праўдай.